

ŠENGENSKI MEDVEDI

Mileta Prodanović

Ovu priču ispričao sam barem stotinu puta. I – kao kod drevnih narodnih pevača koji su, uz gusle ili kakav sličan instrument, prenosili novim naraštajima pamćenja dostojne događaje – u priči bi uvek iskrsle neke nove pojedinosti. Opšti ton je uvek bivao isti, ali bi se u svakom novom prepričavanju pojavio nekakav osoben naglasak, sve bi dobilo neki novi, i za mene neočekivani smisao. Katkad bi u prvom planu bila neustrašivost nas, protagonista, u nekoj drugoj verziji bi se, pak, Evropska zajednica pojavljivala u obličju *Immaculate*, bezgrešne zaštitnice sa tamno plavim ogrtačem i oreolom u obličju prstena zlatnih zvezdica, u liku majke koja brine o nama i kada nas bombarduje.

Oklevao sam da partituru prenesem na hartiju jer jednom zabeležena priča gubi neponovljivi životni dah – kao što leptir koji, da bi zauzeo mesto u staklenoj kutiji kakve lepidoptero-loške zbirke i bio sačuvan za večnost, mora prethodno biti ubijen, proboden čiodom. Istini za volju, bilo je i sve manje onih koji su bili spremni da je saslušaju – svi koje poznajem su je, naime, već čuli, u ovom ili onom obliku, kao anegdodu ili kao razgranatu povest ispunjenu detaljima. Odštampani tekst će, uveren sam, stići dalje nego moj glas, ali ne treba sumnjati da će bez mogućnosti improvizacije doživljaj biti znatno umanjen.

Predistorija počinje sredinom devedesetih godina prošlog veka: bilo je to vreme kada se, nakon potpisivanja nekog mirovnog ugovora, naš voljeni diktator u izveštajima svetskih medija najednom transformisao iz „balkanskog koljača“ u „garanta mira i stabilnosti u regionu“. To priznanje mu je laskalo i omogućilo mu da još više kinji i potkrada nas, njegove podanike. Zid sankcija, svojevremeno uveden sa namerom da obuzda njegovu rušilačku strast, na trenutak je uklonjen. Našim košarkašima ponovo je dozvoljeno da se loptaju sa strancima, našim pevačima da pevaju na pozornicama udaljenih gradova, našim umetnicima da svoje rukotvorine prikazuju izvan crne rupe.

Mojoj ženi, tada zaposlenoj u jednoj beogradskoj galeriji, zapalo je da organizuje međunarodnu izložbu likovnih dela - prvu nakon što su nam ponovo dozvolili da se družimo sa civilizovanim zemljama. Tokom priprema upoznala je kustoskinju iz Soluna i sprijateljila se sa njom. Neka njeno ime, za potrebe ove priče, bude Penelopi.

Posle nekoliko godina naš diktator, uvaženi sagovornik Zapada, vratio se u prvobitno obličje „balkanskog kasapina“ – velike sile odlučile su da kazne njega tako što će bombardovati nas.

Bombardovanje se u mom rodnom gradu shvata kao neka vrsta elementarne nepogode. Razlozi su uvek različiti, različite su bivale i sile koje na naše nebo šalju svoje avione – ali se uvek nekako podesi da to bombardovanje padne u proleće. Ljudi bi obično podigli pogled prema krošnjama, videli da lišće samo što se nije otrglo iz čvornovatih smotuljaka na granama, i promrljali: „Hm... proleće. Nije na odmet biti na oprezu“...

Da je ubojiti vatromet počeo čuli smo na radiju. Moja se zemlja, uklještena između dva hladnoratovska bloka, pola stoleća pripremala za napad – bilo sa Istoka ili sa Zapada. Odrastali smo uz parolu „Ništa nas ne sme iznenaditi“. Kada se to konačno

desilo – ispostavilo se da su sirene za upozorenje građana u kvaru. Pitali smo susede da li su oni čuli neke neobične zvuke, neko zavijanje. Svi su odrečno odmahivali glavom.

Grad je bio zamračen. Sa prozora smo nazirali prilike koje hitaju prema skloništim. Zazvonio je telefon. Vezu je opterećivalo krčanje, bilo je jasno da neko zove iz daleka. Ridanje sagovornika i veoma loš Engleski sprečili su me da brzo prepoznam ko zove – ispostaviće se da je to grčka prijateljica moje žene. Bila je zabrinuta za našu sigurnost, užasnuta činjenicom da neko koga poznaje na kraju dvadesetog veka može poginuti u eksploziji raketnog projektila ili pod težinom bombama pogođene kuće.

Kako su dani NATO-intervencije prolazili, njeni pozivi postajali su sve učestaliji: smirivali smo je, objašnjavali joj, kao i ostalim prijateljima koji su se javljali sa bezbedne udaljenosti, da je sve to što nas je snašlo zapravo neka vrsta kompjuterske igre. U toj ekranskoj igri mi smo samo pikseli – jedina je razlika u tome što, nakon bilo kakve greške, nije moguće postaviti kursor na ikonicu „play again“.

Svaki put kada bi na televiziji videla da špicasti avioni Severnoatlantske alijanse, natovareni mirotvornim projektilima, uzleću iz baze nadomak Paladijevih vila, Penelopi bi se oglasila pozivom, da nas opomene, da podeli sa nama svoj nespokoj. Nije vredelo objašnjavati da i mi pažljivo pratimo putanje metalnih ptica, da i mi gledamo iste globalne televizijske programe i uživamo u nasmejanim licima mladih pilota koji na pisti daju izjave nakon uspešno obavljenih zadataka, da i mi postepeno savladavamo novi rečnik koji nastaje na konferencijama za štampu pobedničke Alijanse, gde se, na primer, za „masakr civilnog stanovništva“ koristi mnogo dostojanstveniji naziv – „kolateralna greška“...

Naredni dani pokazali su da propagande koje su se ukrštale iznad naših glava, deluju mnogo razornije po naše mentalno zdravlje nego bombarderi koje, uostalom, nismo ni videli... čiji su briljantni zahvati do nas dolazili samo kao odjek dalekih detonacija, kao zapeljeno noćno nebo, kao slike zgužvanog metala i raskomadanih tela na ekranima naših televizora.

Beogradski zoološki vrt smešten u drevnoj tvrđavi, sasvim blizu našeg stana, bio je jedno od mitskih čvorišta većine ranijih bombardovanja. Čini se da više od samih razornih efekata bombi ljude plašila mogućnost da na trotoaru ispred svoje kuće susretnu krokodila ili tigra koji glođe ostatke ljudskih tela. Za takvu košmarnu sliku imali su i istorijski primer: prilikom nemačkog bombardovanja iz 1941. godine zaista je pogođen zoološki vrt. Ta scena, uostalom, otvara jedan pretenciozni domaći film, najuspešniji izvozni proizvod diktatorove epohe.

U odbranu zemlje – barem su tako izveštavale televizije našeg odvažnog vođe – pored vojnika, uključili su se raznorazni estradni umetnici, prkosni koncerti na trgovima i mostovima odigravali su se svakodnevno, pesmom i igrom slavljeno je uništavanje zemlje. Na posredan način epopeji su dale obol i divlje zveri: direktor beogradske zoološke bašte uputio je patetetični proglas da će i životinje neminovno stradati od bombardovanja. Leopard je, pod stresom od detonacija, odgrizao sebi šapu, zebre su pokušavale da izvrše suicid zaletanjem u zid... Naročito je naglasio činjenicu da će trinaest mrkih medveda zacelo umreti od gladi.

U narednim razgovorima sa kustoskinjom iz Tesalonike, kada smo je nekako uverili da nam ne pretila neposredna opasnost, ispostavilo se da Penelopi ima brata. Njegovo ime bilo je Jorgos, mada je više voleo da ga oslovljavaju sa Džordž. Brat je, ako smo dobro shvatili, bio na čelu nevladine organizacije za brigu o balkanskim mrkim medvedima.

Aktivisti iz „Urse Felix“ čuli su apel harizmatičnog direktora beogradskog zoo-vrta. Odlučili su da deluju - u ime principa svoje organizacije, u ime sveopšte deklaracije o pravima životinja, naravno i u ime Evropske zajednice koja je i bila najdarežljiviji donator njihove organizacije.

Bilo mi je potrebno nekoliko razgovora sa Penelopi da konačno poverujem da sve to skupa nije nekakva šala. Bio sam obuzet nevericom čak i kada smo rešili sve veće transportne probleme i prešli na određivanje najpogodnije maršrute za prilaz dugoosovinskog šlepera centru Beograda.

Jednoga dana javila je da je ekspedicija krenula. Posadu su činila dvojica veterinara, vozač i, naravno, glavni čovek organizacije, Penelopin brat. Odabrali su dužu maršrutu preko Bugarske jer je većina puteva na jugu zemlje bila zakrčena kosovskim izbeglicama koje su pokušavale da nađu spas u Makedoniji. Kretali su se zaobilaznim seoskim putevima – većina mostova na auto-putu bila je onesposobljena.

U toj fazi bombardovanja zamračenja su postala sasvim nepotrebna: uspešno su isprobani najsavremeniji projektili sa grafitnim vlaknima tako da su kratki spojevi na dalekovodima u Srbiji priredili reprizu čuvene starozavetne tame. Ipak, uz pomoć njihovih crteža poslatih telefaksom Heleni su se probili do naše ulice.

Pod škiljavom svetlošću petrolejskih lampi posmatrali smo šarene prospekte „Urse Felix“. Ti nepovoljni uslovi sprečavali su nas da pročitamo tekst – koji je, uostalom, bio na grčkom – ali su fotografije govorile dovoljno. Na njima su se videli nesrećni medvedi koje grupe lutajućih Roma vode po vašarištima Balkana. Po vekovima dugoj tradiciji medvedi su naterivani da igrom i ječanjem uz jednoličnu muziku, trapavim imitiranjem ljudskih bića, od okupljenih ljudi izmamljuju novac za svoje nametljive i bezdušne gospodare.

Razapeti između poštovanja tradicionalnih prava manjinskih grupa i prava životinja na dostojan život, aktivisti „Urse Felix“ opredelili su se za ovo drugo: otkupljivali su od Roma sredstva za rad, dresirane medvede. Mečkari iz Albanije, Bosne, Srbije, Makedonije ili Bugarske rado su se odvajali od svojih životinja: ponuđeni novac daleko je prevazilazio njihovu godišnju zaradu – za neznatan deo tog iznosa bilo je moguće od lovaca otkupiti mladunče medveda, dresirati ga uz napajanje alkoholom da ne dostigne prirodni rast, probušiti mu njušku alkomičnom i krenuti na put, u susret vašarima ili aktivistima organizacija za zaštitu životinja...

Naspram fotografija na kojima su se videle izmučene životinje olinjalog krzna stajale su slike besprekornih medveda, medveda-manekena, snimljenih u slobodi rezervata na severu Grčke.

Moj zadatak bio je da provedem korpulentne potomke Ahila i Odiseja i na njihovo završnoj deonici puta – kroz tamu parka i tvrđave, do pripremljenog apartmana u zoološkom vrtu. Nije bilo mesečine. Srećom, dobro sam poznao staze, skoro da mi

baterijska lampa nije bila potrebna. Zlokobnu tišinu s vremena na vreme presekla bi rika uplašениh zveri ili krik kakve probuđene ptice.

Vešti grčki veterinarі su brzo obavili svoj posao. Nisu ih dekoncentrisale sirene za vazdušnu opasnost, čak ni šištavi zvuci krstarećih raketa koje su nisko nadletale beogradske krovove.

Srećni medvedi su uspavani i utovareni u ogromni kamion. Narednog dana, oko podne, pošli su na jug, prema zemlji Šengeliji. Mahali smo im dugo.

Naši grčki prijatelji bili su srećni jer su uzpešno završili važan deo svoje misije. Ostalo im je jedino da se provuku skrivenim putevima do oboda zatvorene zone, ostalo im je da veruju da će ih likovi raznoraznih svetaca nanizani na vetrobranu njihovog kamiona i na povratku zaštititi od zalutalih projektila.

Pitao sam se da li su tek probuđeni medvedi, još mamurni od hemikalija koje su kolale njihovim venama, uopšte svesni kakva ih je sreća zadesila: napuštali su crnu rupu, zonu iz koje je bilo nemoguće izaći – a da pre toga nisu danima, po kiši i snegu, čekali u redu za vizu ispred neke evropske ambasade. Za razliku od ostalih mojih sugrađana, niko ih, u toplim prostorijama stranog predstavništva, nije terao da dokazuju konzularnim službenicima da, na primer, njihov poziv na festival horova nije krivotvoren tako što će im nešto otpevati...

Šišteće rakete nastavljale su da krstare iznad naših glava. U časovima kada je ipak bilo struje nastavljali smo da pratimo izveštaje sa briselskih konferencija za štampu pobedničke Alijanse, naše znanje dopunjavano je mnogim korisnim podacima, na primer, da osiromašeni uranijum i nije tako štetan po zdravlje koliko se to ranije mislilo...

Proleće se postepeno pretvaralo u leto: nastupala je prava sezona za oblačenje majica sa logom organizacije „Ursa Felix“ u obličju stilizovanog medvedića.

Gospođa državni sekretar Sjedinjenih Država obećala je da će nas bombardovanjem vratiti u kameno doba. Kako su dani prolazili, put do tog hvale vrednog ideala bivao je sve kraći. Ukoliko se nađemo u skupini onih koje će „pametni projektili“ poštedeti, moći ćemo da, poput drevnih umetnika Altamire, na zidovima svojih pećina slikamo različite životinje.

Bio sam siguran sam da bih u tom slučaju slikao medvede. Uložio bih trud – u skladu sa svojom veštinom, da naslikanim medama dam portretske karakteristike onih u čijem sam spasavanju učestvovao. Njih trinaest. Po nekima nesrećan broj... po nekima srećan.

Mileta Prodanović, pisac i slikar, rođjen je 1959. Studirao arhitekturu i slikarstvo. Diplomirao na Fakultetu likovnih umetnosti u Beogradu 1983. Magistrirao na istom fakultetu 1985. godine. Postdiplomski boravak na Royal College of Arts u Londonu (1988-89). Radi kao docent na Univerzitetu umetnosti u Beogradu – Fakultet likovnih umetnosti. Objavljuje eseje, kritiku i prozu od 1982. Zivi u Beogradu.